

Організація бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах: методично-технічні та управлінські аспекти

На фінансовому ринку недержавні пенсійні фонди не є пріоритетом, оскільки найбільшу вагомість мають банківські установи. Це є причиною недовіри та пильного нагляду населення до відповідних установ, що обмежує розвиток недержавних пенсійних фондів. Тому діяльність недержавних пенсійних фондів зумовлює пильний нагляд держави, що, в свою чергу, актуалізує необхідність дослідження проблеми оптимальної та раціональної побудови організації бухгалтерського обліку задля забезпечення своєчасного контролю, управління та надання повної правової і неупередженої інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів. У статті досліджено особливості організації бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах. Встановлено, що недержавні пенсійні фонди під час ведення бухгалтерського обліку керуються загальною законодавчо-нормативною базою і специфічними нормативно-правовими актами. Враховуючи, що недержавні пенсійні фонди не мають цільового фінансування, їх діяльність обмежується невеликою кількістю господарських операцій, тому виокремлено три основні етапи організації бухгалтерського обліку в таких фондах: методичний етап обліку, якому характерне обрання спеціальних прийомів (документування, подвійний запис, аналітичні та синтетичні рахунки, оцінка майна, калькулювання, інвентаризація, звітність), технічний етап обліку, який полягає у здійсненні вибору способу ведення бухгалтерського обліку; етап управління бухгалтерією, який зводиться до організації управління бухгалтерією та відповідає за комплексну роботу облікового апарату. Визначено особливості формування облікової політики у недержавних пенсійних фондах (корпоративні, професійні та відкриті), які базуються на положеннях міжнародних стандартів фінансової звітності. Ідентифіковано види активів грошових коштів та цінних паперів недержавних пенсійних фондів – грошові кошти та їх еквіваленти, депозити, боргові цінні папери, інструменти капіталу, дебіторська заборгованість, які мають здатність накопичуватися та в подальшому використовуватися для інвестиційної діяльності.

Ключові слова: організація бухгалтерського обліку; облікова політика; недержавні пенсійні фонди; управління; інститути спільного інвестування.

Постановка проблеми. Наразі в Україні актуальним питанням є розвиток пенсійної системи у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Зважаючи на нестабільний економічний стан країни, населенню необхідно заздалегідь дбати про своє майбутнє. Реалізацією недержавного пенсійного забезпечення для населення країни займаються НПФ – неприбуткові організації, які формують та накопичують фінансові ресурси для подальшої виплати вкладникам. На фінансовому ринку недержавні пенсійні фонди не є пріоритетом, оскільки найбільшу вагомість мають банківські установи. Це є причиною недовіри та пильного нагляду населення до відповідних установ, що обмежує розвиток недержавних пенсійних фондів. Тому діяльність недержавних пенсійних фондів зумовлює пильний нагляд держави, що, в свою чергу, актуалізує необхідність дослідження проблеми оптимальної та раціональної побудови організації бухгалтерського обліку задля забезпечення своєчасного контролю, управління та надання повної правової і неупередженої інформації про діяльність НПФ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти досліджень у сфері бухгалтерського обліку діяльності недержавних пенсійних фондів знайшли своє відображення в роботах вітчизняних вчених, таких як: Н.О. Гура, М.О. Цибульник, Ю.В. Вітка, Д.А. Леонов, С.Л. Камінський, О.В. Мелешко, М.В. Лазебна та інші.

Мета статті – дослідити особливості організації бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах і визначити організаційні положення з обліку активів НПФ та його господарської діяльності на методичному й технічному етапах, на етапі управління.

Викладення основного матеріалу дослідження. Бухгалтерський облік на підприємствах, організаціях, установах ведеться обов'язково безперервно і з першого дня реєстрації [1]. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належить до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. А відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і

звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів. Для забезпечення ведення бухгалтерського обліку підприємство самостійно з дотриманням вимог цього Закону, обирає форми його організації:

- введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;
- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадять діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства. Ця форма організації бухгалтерського обліку не може застосовуватися на підприємствах, звітність яких повинна оприлюднюватися, та в бюджетних установах [2].

Недержавні пенсійні фонди як інші неприбуткові небюджетні організації під час ведення бухгалтерського обліку керуються загальною законодавчо-нормативною базою і специфічними нормативно-правовими актами [3].

Головною особливістю функціонування НПФ є відмінності в організації обліку від інших неприбуткових організацій, а саме:

- відсутність цільового фінансування, що складає основу доходів інших неприбуткових організацій;
- облік та формування пайового капіталу;
- через великий обсяг інвестування активів відсутня значна кількість господарських операцій, які притаманні іншим неприбутковим організаціям;
- обмежений склад прибутків, серед яких вирізняють доходи від інвестування активів [4].

Характеризуючи сферу бухгалтерського обліку в пенсійній системі, варто зазначити, що безперечно веденням обліку займаються не самі недержавні пенсійні фонди, а їх адміністратори.

Рада фонду з надання послуг із адміністрування НПФ разом із адміністратором укладає договір про організацію бухгалтерського обліку в НПФ. Саме при укладанні угоди адміністратором затверджується облікова політика фонду, яка жодним чином не повинна мати коригувань і змін протягом фінансового року [5].

Адміністратор несе повну відповідальність за ведення та організацію бухгалтерського обліку НПФ. Це зазначено у відповідному договорі про надання послуг з адміністрування. НПФ як економічний суб'єкт, хоч і різниться поміж інших організацій, однак теж здійснює фінансові та господарські операції, за методологію та відображення яких в бухгалтерському обліку відповідає адміністратор НПФ [5].

В частині організації бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах до основних завдань адміністратора належать:

- повне, оперативне та своєчасне відображення в обліку всіх господарських операцій, які здійснюються у процесі діяльності фонду;
- обробка попередньо отриманих даних;
- складання звітності за даними первинних документів, відомостей і реєстрів обліку та її представлення стейкхолдерам.

Дотримуємося позиції М.О. Цибульник [5] щодо виокремлення у діяльності недержавних пенсійних фондів трьох основних етапів організації бухгалтерського обліку.

Методичний етап є основоположним в організації обліку фонду, якому характерне обрання спеціальних прийомів: документування, подвійний запис, аналітичні та синтетичні рахунки, оцінка майна, калькулювання, інвентаризація, звітність.

Технічний етап полягає у виборі способу ведення бухгалтерського обліку (ручна, комп'ютеризована, змішана форми; журнальна), а також у розробці форм облікових реєстрів, відомостей, звітності. Окрім цього, на даному етапі визначається послідовність облікових записів і їх перенесення в реєстри обліку.

Останнім етапом є управління бухгалтерією, що полягає в організації управління бухгалтерією та відповідає за комплексну роботу облікового апарату: поділяє облік на централізований та децентралізований, встановлює графік роботи бухгалтерії, графік документообігу.

Розглянувши етапи організації бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах, зупинимося на дослідженні специфіки діяльності НПФ (на прикладі внутрішнього фонду) задля подальшого окреслення об'єктів обліку, що потребують облікової регламентації в обліковій політиці фонду (табл. 1). Таким чином, характеристика елементів діяльності недержавних пенсійних фондів, які використовуються для забезпечення функціонування фонду, дає можливість розкрити облікову політику НПФ. Однак для більш детального розуміння організації обліку НПФ необхідно розглянути важливі нюанси облікової політики.

Таблиця 1

Характеристика основних елементів діяльності недержавних пенсійних фондів

№ з/п	Основні елементи	Характеристика
1	Адміністрування НПФ	У процесі адміністрування здійснюється обчислення та визначення чистої вартості активів недержавних пенсійних фондів, їх облікове відображення та розкриття відповідної інформації у звітності фонду
2	Управління активами	Управління активами недержавних пенсійних фондів здійснює компанія з управління активами. Таке управління проводиться за методикою та у порядку, що визначений Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України
3	Зберігач пенсійних активів	Зберігачем активів грошових коштів та цінних паперів недержавних пенсійних фондів є установи банку, фінансово-кредитні установи
4	Пенсійні активи	Пенсійні активи – активи фонду, отримані від провадження ним професійної діяльності: - активи у грошових коштах; - активи у цінних паперах; - інші активи згідно із законодавством
5	Пенсійні внески	Пенсійними внесками є грошові кошти, що вносяться на власні рахунки вкладниками фонду, згідно з розміром та кількістю, що вказані у пенсійних контрактах, укладених між фондом та їх учасниками. Розмір пенсійного внеску не є обмеженим. Сплата внесків здійснюється в національній валюті України – гривні. У виняткових випадках – в іноземній валюті, згідно з курсом Національного банку України, на момент сплати внеску. Сплата внесків, що здійснюється юридичними особами, виконується лише в безготівковій формі. Пенсійні внески, а саме їх розмір, встановлюються відповідно до пенсійної схеми, яку обирають учасники, і сплачуються на особисті рахунки Фонду і зберігаються у Зберігача
6	Пенсійний контракт	Пенсійний контракт – це договір між учасником та фондом, укладається від імені фонду його адміністратором
7	Пенсійні схеми	Виплата пенсійного забезпечення виходить з сум внесків, сплачених у фонд, і від суми інвестиційного доходу, який було отримано. Для визначення суми пенсійних коштів, що належать кожному учаснику фонду, кількість одиниць пенсійних активів, які обліковуються на особистому рахунку учасника, множиться на чисту вартість активів. Інформація щодо чистої вартості активів, кількості одиниць активів актуалізуються кожного дня

Джерело: розроблено автором на основі [6–8, 10] та доповнено

Слід також зауважити, що основоположними нормативними документами в організації та веденні бухгалтерського обліку в НПФ є Розпорядженням НКЦПФР «Про затвердження професійних вимог до головних бухгалтерів професійних учасників фондового ринку», Правила ведення бухгалтерського обліку основних операцій інститутів спільного інвестування (ІСІ), Положення про особливості бухгалтерського обліку операцій ІСІ, Рішення про затвердження Положення про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування та ін. [9–12].

Отже, зауважимо, що облікова політика НПФ – це ґрунтовні принципи, положення, правила, які затверджуються радою фонду та застосовуються при складанні та поданні фінансової звітності; встановлюються згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності.

Пенсійні активи НПФ – це активи грошових коштів та цінних паперів, які мають здатність накопичуватися та в подальшому використовуватися для інвестиційної діяльності. Конкретний розподіл видів пенсійних активів наведено на рисунку 1.

Розглянемо детальніше специфічні особливості видів пенсійних активів недержавного пенсійного фонду.

Грошові кошти та їх еквіваленти. Грошові кошти – це кошти учасників фонду, які зберігаються у безготівковій формі, тобто на поточний рахунках, а також на депозитах. Грошові еквіваленти – це інвестиції, зазвичай короткострокові, їх характерною перевагою є вільне конвертування та низький ризик змін вартості. Отже, грошові операції з цим видом можуть здійснюватися як в національній валюті, так і в іноземній. Не є винятком і банківські метали, а саме: платина, золото, срібло, бронза, дорогоцінні монети та інше. Грошові кошти та їх еквіваленти визнаються, якщо вони відповідають критеріям відповідності активів. Оцінка відбувається за справедливою вартістю, яка рівна номінальній. Беручи до уваги іноземну валюту та банківські метали, оцінка відбувається: по-перше, за курсом Національного Банку України; по-друге, – у функціональній валюті.

Джерело: складено автором на основі [7]

Рис. 1. Види (розподіл) пенсійних активів недержавного пенсійного фонду

Депозити – це кошти, які можуть бути як у готівковій формі, так і безготівковій, у будь-якій валюті, а також банківські метали, які отримуються банком від учасника для зберігання та в подальшому для отримання певної вигоди, зазначеної у договорі. Аналогічно, як і в грошових коштах та їх еквівалентах, первісне визнання депозиту здійснюється за справедливою вартістю, що пріврівнюється до номінальної.

Боргові цінні папери – це цінні папери, до складу яких можуть належати облигації, іпотечні облигації та депозитні сертифікати. Облигації – це один з різновидів боргових цінних паперів, в якому існує два суб'єкти – емітент, той що позичає гроші, та кредитор – власник облигацій. Іпотечні облигації – визначення даного поняття є ідентичним щодо визначення терміна «облигації», однак єдиним нюансом є забезпечення іпотечною заставою.

Депозитні сертифікати – цінні папери, які є неемісійними, впроваджуються на деякий період, укладений відповідно до договору, під певний відсоток. Оцінка боргових цінних паперів визначається за допомогою справедливої вартості, яка в більшості випадків дорівнює ціні операцій, у процесі яких був отриманий актив.

Інструменти капіталу – договір, в якому передбачено визнання залишкової частки активів, після вирахування всіх зобов'язань. Інструменти капіталу включають в себе акції та паї господарських товариств. Первісна оцінка здійснюється відповідно до справедливої вартості активу, який відповідає ціні операції.

Дебіторська заборгованість – у загальному розумінні – це заборгованість, яка виникає при продажі товарів або послуг суб'єктам господарювання; у сфері недержавного пенсійного забезпечення – це фінансовий актив, який згідно з договором має право отримувати грошові кошти або інші фінансові активи від інших суб'єктів економіки. Аналогічно до попередніх елементів, дебіторська заборгованість визнається за справедливою вартістю та дорівнює вартості погашення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у процесі дослідження питання організації бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах встановлено, що НПФ керуються загальною законодавчо-нормативною базою і специфічними нормативно-правовими актами, міжнародними стандартами фінансової звітності. Недержавні пенсійні фонди не мають цільового фінансування, великої кількості господарських операцій, притаманних іншим організаціям, та використовують лише ряд специфічних активів: грошові кошти та їх еквіваленти, депозити, боргові цінні папери, інструменти капіталу, дебіторську заборгованість.

Результати дослідження дозволили виокремити три основні етапи організації обліку НПФ: методичний, технічний та етап управління; а також визначено особливості формування облікової політики НПФ.

Перспективами подальших досліджень є пошук напрямів удосконалення облікового забезпечення управління пенсійними активами недержавних пенсійних фондів.

Список використаної літератури:

1. Садовська І.Б. Бухгалтерський облік : навч. посібник / І.Б. Садовська, Т.В. Божидарник, К.Є. Нагірська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. Гура Н. Бухгалтерський облік і фінансова звітність недержавних пенсійних фондів в умовах переходу до міжнародних стандартів / Н.Гура, В.Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 12. – С. 30–38.
4. Гайдук І.С. Бухгалтерський облік в недержавних пенсійних фондах / І.С. Гайдук // Економічний вісник університету. – 2017. – № 34. – С. 31–37.
5. Цибульник М.О. Концептуальні засади організації бухгалтерського обліку та звітності недержавних пенсійних фондів в Україні / М.О. Цибульник // Інтернаука. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 5. – С. 13–17.
6. Інвестиційна декларація / ВПФ «ОТП Пенсія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.otpcapital.com.ua/pdf/pension_fund/declaration.pdf.
7. Фінансова звітність / ВПФ «ОТП Пенсія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://otppension.com.ua/images/annual-report/2017.pdf>.
8. Порядок взаємодії КУА та НКЦПФР при оприлюдненні річної фінансової звітності / Українська Асоціація Інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/aktual_kua/license_conditions/235281.html.
9. Про затвердження професійних вимог до головних бухгалтерів професійних учасників фондового ринку : розпорядження № 769 від 25.04.2013 р. / НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0793-13>.
10. Про затвердження Положення про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування : рішення № 1336 від 30.07.2013 р. / НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1444-13>.
11. Правила ведення бухгалтерського обліку основних операцій інститутів спільного інвестування : рішення Ради УАІБ від 19.03.2015 р. / Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/about_uaib/internal_docs/standards/193880.html.
12. Положення про особливості бухгалтерського обліку операцій інститутів спільного інвестування від 26.11.2013 р. № 2669 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2156-13>.

References:

1. Sadovs'ka, I.B., Bozhydarnik, T.V. and Nagirs'ka, K.Je. (2013), *Buhgalters'kyj oblik, navch. posib.*, Centr uchbovoi literatury, Kyi'v, 688 p.
2. Verhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini*, zakon, vid 16 lypnja, No. 996-HIV, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Gura, N. and Shvec', V. (2013), «Buhgalters'kyj oblik i finansova zvitnist' nederzhavnyh pensijnyh fondiv v umovah perehodu do mizhnarodnyh standartiv», *Buhgalters'kyj oblik i audyt*, No. 12, pp. 30–38.
4. Gajduk, I.S. (2017), «Buhgalters'kyj oblik v nederzhavnyh pensijnyh fondah», *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, No. 34, pp. 31–37.
5. Sybul'nyk, M.O. (2017), «Konceptual'ni zasady organizacii' buhgalters'kogo obliku ta zvitnosti nederzhavnyh pensijnyh fondiv v Ukraini», *Internauka*, mizhn. nauk. zhurn., Serija *Ekonomichni nauky*, No. 5, pp. 13–17.
6. VPF «OTP Pensija», *Investycijna deklaracija*, [Online], available at: http://www.otpcapital.com.ua/pdf/pension_fund/declaration.pdf
7. VPF «OTP Pensija», *Finansova zvitnist'*, [Online], available at: <https://otppension.com.ua/images/annual-report/2017.pdf>
8. Ukrain's'ka Asociacija Investycijnogo biznesu, *Porjadok vzajemodii' KUA ta NKCPFR pry opryljudnenni richnoi' finansovoi' zvitnosti*, [Online], available at: http://www.uaib.com.ua/aktual_kua/license_conditions/235281.html
9. NKCPFR (2013), *Pro zatverdzhennja profesijnyh vymog do golovnyh buhgalteriv profesijnyh uchasnykiv fondovogo rynku, rozporjadzhennja No. 769, vid 25.04.*, [Online], available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0793-13>
10. NKCPFR (2013), *Pro zatverdzhennja Polozhennja pro porjadok vyznachennja vartosti chystyh aktyviv instytutiv spil'nogo investuvannja, rishennja No. 1336, vid 30.07.*, [Online], available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1444-13>
11. Ukrain's'ka Asociacija Investycijnogo Biznesu (2015), *Pravyla vedennja buhgalters'kogo obliku osnovnyh operacij instytutiv spil'nogo investuvannja, rishennja Rady UAIB, vid 19.03.*, [Online], available at: http://www.uaib.com.ua/about_uaib/internal_docs/standards/193880.html
12. Verhovna Rada Ukrainy (2013), *Polozhennja pro osoblyvosti buhgalters'kogo obliku operacij instytutiv spil'nogo investuvannja, vid 26.11.*, No. 2669, [Online], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2156-13>

Бачо Роберт Йосипович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси:

– проблеми розвитку теорії, методології та практики бухгалтерського обліку, аудиту та аналізу.

ORCID 0000-0002-5957-7571.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019.